

Лекція 4

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ. СТАНДАРТИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ

План

1. Становлення та організаційно-правові засади поліцейської діяльності як передумова ефективного забезпечення прав і свобод людини. Забезпечення прав громадян при застосуванні поліцейських заходів працівниками Національної поліції.
2. Національна гвардія України як основний суб'єкт з припинення масових заворушень: стандарти застосування сили та вогнепальної зброї.
3. Особливості застосування примусових заходів в діяльності Державної прикордонної служби як правоохоронного органу спеціального призначення.
4. Забезпечення прав людини в діяльності Служби безпеки України в контексті концепції розвитку сектору безпеки і оборони України.

Мета: систематизувати знання з питань нормативно-правової регламентації діяльності Національної поліції, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки та прокуратури України; ознайомити з основними принципами розвідувальної, інформаційно-аналітичної та оперативно-розшукової діяльності, алгоритмом застосування примусових заходів під час реалізації права на свободу та особисту недоторканність, свободу пересування, приватність, мирні зібрання, політичний протест.

Перелік ключових термінів і понять з теми: поліцейська діяльність, національна поліція, громадянське суспільство, принципи діяльності поліції, поліцейський захід, превентивні поліцейські заходи, поліцейські заходи примусу, публічний (громадський) порядок, безпека, протидія злочинності, поліцейське піклування, правопорядок, забезпечення державної безпеки, захист державного кордону, бойові дії, режим воєнного стану, територіальна оборона, кордон, контрольно-пропускний пункт, охорона державного кордону, прикордонний контроль, прикордонний режим, перетин державного кордону, оперативно-розшукова діяльність, розвідувальна діяльність, затриманий, державна безпека, національна безпека, контррозвідувальний захист, кримінальний проступок, кримінальне правопорушення, досудове розслідування.

1. Становлення та організаційно-правові засади поліцейської діяльності як передумова ефективного забезпечення прав і свобод людини. Забезпечення прав громадян при застосуванні поліцейських заходів працівниками Національної поліції.

Серед суб'єктів, що здійснюють правоохоронну діяльність, провідним спеціальним суб'єктом є Національна поліція України створена відповідно до сучасних вимог суспільства та нових поглядів на стандарти правоохоронної діяльності. Закон «Про Національну поліцію» містить норму, що принципово змінює погляд на поліцію як на правоохоронний орган. На відміну від попередника – міліції, яка була державним озброєним органом виконавчої влади, основним принципом існування і діяльності НПУ стає служіння суспільству: «Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку».

Підґрунтям для регламентації діяльності Національної поліції України стали правові норми, що містяться у міжнародних документах:

1) Рекомендації Res. (2001) 10, прийнятої Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики»;

2) Кодексі поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку, що затверджений [Резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН](#) від 17.12.1979 р.;

3) Декларації про поліцію, затвердженій Резолюцією Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979) від 08.05.1979 р.;

4) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р.;

5) Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984 р.

6) Основоположних принципів застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку, прийнятих восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з порушниками, Гавана, Куба, 27 серпня - 7 вересня 1990 року.

Права та обов'язки поліцейського, передбачені службовою необхідністю та доцільністю по відношенню до громадян, а також захист громадян від непрофесійної діяльності поліцейського:

– поліція і вся поліцейська діяльність повинні поважати право людини на життя;

– поліція не повинна за жодних обставин вчиняти, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування або нелюдського, або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Поліція повинна виконувати свої завдання справедливо, керуючись, зокрема, принципами неупередженості та недискримінації;

- поліція може застосовувати силу тільки у разі суворої необхідності і тільки в обсязі, необхідному для досягнення легітимної мети. Поліція завжди повинна пересвідчуватися у правомірності своїх дій;
- офіцери поліції повинні виконувати накази, правомірно прийняті їх керівництвом, але вони зобов'язані утримуватися від виконання наказів, які є явно протиправними, і доповідати про такі накази без страху покарання;
- поліція може втручатися в право особи на недоторканність приватного життя тільки у разі суворої необхідності і тільки для легітимної мети;
- поліція у своїй діяльності повинна завжди пам'ятати про основоположні права кожного, такі як свобода думки, совісті, релігії, висловлення поглядів, мирні зібрання, пересування і безперешкодне користування своїм майном;
- офіцери поліції повинні діяти чесно, з повагою до суспільства і особливою увагою до осіб, які належать до найбільш уразливих груп;
- під час поліцейського втручання персонал поліції повинен зазвичай бути в змозі надати підтвердження свого поліцейського статусу і службове посвідчення, негайно поінформувати кожного заарештованого зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення;
- поліцейський, який здійснює затримання особи, арешт або проводи розслідування, здійснює лише повноваження, надані йому законом;
- поліція повинна дотримуватися тих принципів, що кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим, доки його вина не буде визнана судом, і що кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має певні права, зокрема право бути невідкладно повідомленим про обвинувачення проти нього/неї, і підготувати свій захист або особисто, або за сприяння правової допомоги за своїм власним вибором;
- поліцейські розслідування повинні бути об'єктивними і справедливими Вони повинні бути чутливими і гнучкими до особливих потреб осіб, таких як дітей, підлітків, жінок, меншин, включаючи етнічні меншини і вразливих осіб;
- керівні принципи належної поведінки і чесності допитів у поліції повинні, зокрема, передбачати чесний допит, під час якого допитані повинні знати про причини допиту, а також іншу необхідну інформацію;
- поліція повинна забезпечувати необхідну підтримку, допомогу та інформацію для жертв злочинів без будь-якої дискримінації;
- обмеження свободи осіб має бути настільки обмеженою, наскільки це можливо, і проводитися з урахуванням гідності, уразливості і особистих потреб кожного затриманого;
- поліція повинна, наскільки це можливо згідно з національним правом, негайно інформувати осіб, чия свобода була обмежена, про причини

обмеження їх свободи і про будь-яке обвинувачення проти них, а також негайно інформувати таких осіб про процедуру, що стосується їх справи.

Закон України «Про Національну поліцію» розроблено з метою розбудови демократичної правової держави, підвищення ефективності діяльності МВС України, беззастережного забезпечення конституційних прав і свобод громадян, їхньої особистої безпеки, законності і правопорядку.

Відповідно до ст.3 Закону України «Про Національну поліцію» у своїй діяльності поліція керується Конституцією України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цим та іншими законами України, актами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, а також виданими відповідно до них актами Міністерства внутрішніх справ України, іншими нормативно-правовими актами. Тобто, будь-яка діяльність поліцейських здійснюється відповідно до чинних нормативно-правових актів держави та загальних принципів організації та діяльності поліції.

Принципи поліцейської діяльності визначаються як основні положення, якими керуються відповідні органи та посадові особи у розв'язанні визначених перед ними завдань. Поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст. 6).

Під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих [Конституцією](#) та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації. Обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених [Конституцією](#) і законами України, за нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції. Здійснення заходів, що обмежують права та свободи людини, має бути негайно припинене, якщо мета застосування таких заходів досягнута або немає необхідності подальшого їх застосування. Поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання.

У разі виявлення таких дій кожен поліцейський зобов'язаний негайно вжити всіх можливих заходів щодо їх припинення та обов'язково доповісти безпосередньому керівництву про факти катування та наміри їх застосування. У разі приховування фактів катування або інших видів неналежного поводження поліцейськими керівник органу протягом доби з моменту отримання відомостей про такі факти зобов'язаний ініціювати проведення службового розслідування та притягнення винних до відповідальності.

У разі виявлення таких дій поліцейський зобов'язаний повідомити про це орган досудового розслідування, уповноважений на розслідування відповідних злочинів, вчинених поліцейськими.

У діяльності поліції забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками (ст. 7).

Поліція діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені [Конституцією](#) та законами України. Поліцейському заборонено виконувати злочинні чи явно незаконні розпорядження та накази. Накази, розпорядження та доручення вищих органів, керівників, посадових та службових осіб, службова, політична, економічна або інша доцільність не можуть бути підставою для порушення поліцейським [Конституції](#) та законів України (ст.8).

Поліція, здійснюючи свою діяльність на засадах відкритості та прозорості в межах, визначених [Конституцією](#) та законами України забезпечує:

- постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку;

- доступ до публічної інформації, володільцем якої вона є, у порядку та відповідно до вимог, визначених законом;

- оприлюднення (поширення) інформації з обмеженим доступом лише у випадках та в порядку, визначених законом.

Нормативно-правові акти, що регламентують діяльність поліції, обов'язково оприлюднюються на веб-порталі центрального органу управління поліції. Нормативно-правові акти з обмеженим доступом оприлюднюються у випадках та в порядку, визначених законом. Проекти нормативно-правових актів, що стосуються прав та свобод людини, обов'язково проходять громадське обговорення в порядку, визначеному Міністром внутрішніх справ України (ст. 9).

Поліція забезпечує захист прав та свобод людини незалежно від політичних переконань та партійної належності. Є незалежною у своїй діяльності від рішень, заяв чи позицій політичних партій та громадських об'єднань. В органах і підрозділах поліції заборонено використовувати будь-які предмети, на яких зображена символіка політичних партій, та провадити політичну діяльність. Поліцейським заборонено висловлювати особисте ставлення до діяльності політичних партій під час виконання службових повноважень, а також використовувати службові повноваження у політичних цілях (ст. 10). Поліція забезпечує безперервне та цілодобове виконання своїх завдань. Кожен має право в будь-який час звернутися за допомогою до поліції або поліцейського (ст. 12).

Забезпечення прав громадян при застосуванні поліцейських заходів працівниками Національної поліції

Зазначені положення нормативно-правових актів знайшли своє відображення у статті 29 Закону України «Про Національну поліцію» щодо застосування поліцейських заходів. Поліцейський захід - це дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону про забезпечення використання покладених на поліцію повноважень.

Поліцейський захід застосовується виключно для виконання повноважень поліції і має бути законним, необхідним, пропорційним і ефективним. Поліцейські заходи використовують у публічному управлінні для охорони суспільних відносин, що виникають у окремих сферах публічної діяльності, а механізм правового регулювання застосування поліцейських заходів встановлює підстави й порядок застосування відповідних превентивних або примусових заходів. Порядок застосування превентивних та примусових заходів здебільшого регулюють норми адміністративного права, що включають норми законодавства або адміністративно-правові норми актів виконавчих органів.

До видів поліцейських заходів можна віднести:

- превентивні поліцейські заходи,
- поліцейські заходи примусу
- заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, що закріплені статтею 260 Кодексу про адміністративні правопорушення.

Стаття 31 Закону України «Про Національну поліцію» закріплює превентивні поліцейські заходи до яких відносяться:

- 1) перевірка документів особи;
- 2) опитування особи;
- 3) поверхнева перевірка і огляд;
- 4) зупинення транспортного засобу;
- 5) вимога залишити місце і обмеження доступу до визначеної території;
- 6) обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю;
- 7) проникнення до житла чи іншого володіння особи;
- 8) перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ;
- 9) застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;
- 10) перевірка дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб;
- 11) поліцейське піклування.

Під час проведення превентивних поліцейських заходів поліція зобов'язана повідомити особі про причини застосування до неї превентивних заходів, а також довести до її відома нормативно-правові акти, на підставі яких застосовуються такі заходи.

Поліцейські заходи примусу (ст. 42 Закону «Про Національну поліцію»):

- 1) фізичний вплив (сила);
- 2) застосування спеціальних засобів;
- 3) застосування вогнепальної зброї.

Фізичним впливом є застосування будь-якої фізичної сили, а також спеціальних прийомів боротьби з метою припинення протиправних дій правопорушників.

Спеціальні засоби як поліцейські заходи примусу - це сукупність пристроїв, приладів і предметів, спеціально виготовлених, конструктивно призначених і технічно придатних для захисту людей від ураження різними предметами (у тому числі від зброї), тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника), пригнічення чи обмеження волі людини (психологічної чи фізичної) шляхом здійснення впливу на неї чи предмети, що її оточують, з чітким регулюванням підстав і правил застосування таких засобів та службових тварин.

Для виконання своїх повноважень поліцейські можуть використовувати такі спеціальні засоби:

- гумові та пластикові кийки;
- електрошокові пристрої контактної та контактнo-дистанційної дії;
- засоби обмеження рухомості (кайданки, сітки для зв'язування тощо);
- засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії;
- засоби примусової зупинки транспорту;
- спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби;
- службові собаки та службові коні;
- пристрої, гранати та боєприпаси світлозвукової дії;
- засоби акустичного та мікрохвильового впливу;
- пристрої, гранати, боєприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень;
- пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії;
- засоби, споряджені безпечними димоутворюючими препаратами;
- водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби.

Поліцейський за жодних обставин не може застосовувати заходи примусу, не визначені Законом. Поліцейський зобов'язаний негайно зупинити застосування певного виду заходу примусу в момент досягнення очікуваного результату.

Поліцейський зобов'язаний заздалегідь попередити особу про застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї і надати їй достатньо часу для виконання законної вимоги поліцейського, крім випадку, коли зволікання може спричинити посягання на життя і здоров'я особи чи та/або поліцейського або інші тяжкі наслідки, або в ситуації, що склалася, таке попередження є

невиправданим або неможливим. Попередження може бути зроблено голосом, а за значної відстані або звернення до великої групи людей - через гучномовні установки, підсилювачі звуку.

Заборонено застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї до жінок з явними ознаками вагітності, малолітніх осіб, осіб з явними ознаками обмежених можливостей або старості, крім випадків учинення ними збройного чи групового нападу, учинення збройного опору поліцейському, що загрожує життю і здоров'ю інших осіб або поліцейських, якщо відбити такий напад або опір іншими способами і засобами неможливо.

Працівники поліції при застосуванні фізичної сили, спецзасобів або вогнепальної зброї повинні звертати увагу на дотримання визначеного законодавством порядку їхнього застосування, оскільки використання усіх їх поза межами, встановленими законодавством, становить собою порушення особистої фізичної недоторканості особи, що може бути кваліфіковано як форма нелюдського поводження чи, навіть, застосування тортур до осіб і їх катування, що є однозначно заборонено як форма незаконного та антигуманного впливу, що не може бути санкціонований жодною правовою системою (ст. 3 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини). Більше того, у разі, якщо в результаті застосування вказаних засобів працівниками поліції при виконанні ними своїх службових обов'язків поза встановленими законодавством підставами та порядком, особу було вбито, міжнародні судові та правозахисні інституції однозначно констатують порушення фундаментального права - права на життя. Досягнення розумного балансу між превентивними і силовими діями щодо правопорушень завжди є і буде однією з головних проблем стратегії поліцейської діяльності, тому встановлення обмежень прав і свобод, що можливі при застосуванні поліцейських заходів, повинно бути пропорційним цінностям правової держави, що захищається як основним законом, так і іншими законами держави.

2. Національна гвардія України як основний суб'єкт з припинення масових заворушень: стандарти застосування сили та вогнепальної зброї.

У відповідності до ст. 1 Закону України від 14.03.2014 р. «Про Національну гвардію України» Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами - із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій.

Національна гвардія України бере участь відповідно до закону у взаємодії зі Збройними Силами України у відсічі збройній агресії проти України та ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони.

Основними функціями Національної гвардії України є (ст. 2 Закону):

1) захист конституційного ладу України, цілісності її території від спроб зміни їх насильницьким шляхом;

2) охорона громадського порядку, забезпечення захисту та охорони життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян;

3) участь у забезпеченні громадської безпеки та охороні громадського порядку під час проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів, що створюють небезпеку для життя та здоров'я громадян;

4) забезпечення охорони органів державної влади, [перелік](#) яких визначається Кабінетом Міністрів України, участь у здійсненні заходів державної охорони органів державної влади та посадових осіб;

5) охорона ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання державної власності, важливих державних об'єктів, [перелік](#) яких визначається Кабінетом Міністрів України;

6) охорона спеціальних вантажів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України;

7) охорона дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні;

8) охорона центральних баз матеріально-технічного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України;

9) участь у здійсненні заходів, пов'язаних з припиненням збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні, а також заходів щодо недопущення масового переходу державного кордону з території суміжних держав;

10) участь у спеціальних операціях із знешкодження озброєних злочинців, припиненні діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій на території України, а також у заходах, пов'язаних із припиненням терористичної діяльності;

11) участь у припиненні масових заворушень;

12) участь у відновленні правопорядку у разі виникнення міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, розблокуванні або припиненні протиправних дій у разі захоплення важливих державних об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

13) участь у підтриманні або відновленні правопорядку в районах виникнення особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного чи природного характеру (стихійного лиха, катастроф, особливо великих пожеж,

застосування засобів ураження, пандемій, панзоотій тощо), що створюють загрозу життю та здоров'ю населення;

14) участь у відновленні конституційного правопорядку у разі здійснення спроб захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства, у відновленні діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування;

15) участь у ліквідації наслідків надзвичайних або кризових ситуацій на об'єктах, що нею охороняються;

16) участь у здійсненні заходів правового режиму воєнного стану;

17) участь у виконанні завдань територіальної оборони;

18) оборона важливих державних об'єктів, спеціальних вантажів, переліки яких визначаються Президентом України, Кабінетом Міністрів України, центральних баз матеріально-технічного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України;

19) участь у припиненні групових протиправних дій осіб, узятих під варту, засуджених, а також ліквідації наслідків таких дій в установах попереднього ув'язнення, виконання покарань.

Враховуючи вищевикладене, а також те, що Національна гвардія України законодавець визначив, як військове формування з є правоохоронним органом, оскільки:

а) до його основних завдань входить захист та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорона громадського порядку та забезпечення громадської безпеки (ст. 1 Закону України «Про Національну гвардію України»);

б) виконання ним правоохоронної функції визначено одним з головних завдань (ст. 1 Закону);

в) її співробітники виконують обов'язки на професійній основі (ст. 9 Закону);

г) працівники Національної гвардії України можуть мати спеціальні звання, формений одяг, знаки розрізнення (ст. 9, 20 Закону);

д) працівники Національної гвардії України мають право застосовувати заходи державного примусу (ст. 13, 15 Закону);

е) працівники Національної гвардії України мають додаткові соціально-правові гарантії (Розділ 6 Закону).

Під час виконання службових завдань особовий склад Національної гвардії України має право:

– у разі залучення до виконання завдань з охорони громадського порядку здійснювати превентивні та поліцейські заходи примусу відповідно до Закону України «Про Національну поліцію»;

– затримувати, доставляти та/або передавати поліцейським, адміністрації об'єктів, що охороняються Національною гвардією України, осіб, які порушили

встановлений перепускний режим або вчинили напад на об'єкт, що охороняється Національною гвардією України;

– затримувати, доставляти та/або передавати уповноваженим державним органам озброєних осіб під час здійснення антитерористичних операцій;

– затримувати осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень, та осіб, які вчинили втечу з місць позбавлення волі, дезертирів;

– проводити огляд транспортних засобів і вантажів під час виконання Національною гвардією покладених на неї завдань в районі проведення антитерористичної операції або спеціальної операції, а також на контрольно-пропускних пунктах об'єктів, що охороняються Національною гвардією;

– застосовувати заходи фізичного впливу, а також зберігати, носити і застосовувати спеціальні засоби та зброю;

– взаємодіяти з уповноваженими посадовими особами правоохоронних органів, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, органів прокуратури, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування.

Національна гвардія України відповідно до покладених на неї законом завдань та функцій зобов'язана забезпечувати захист та охорону життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань; брати участь у забезпеченні громадської безпеки та охороні громадського порядку, у тому числі під час проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій, інших масових заходів; вживати заходів щодо припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій.

При здійсненні заходів щодо припинення масових заворушень Національна гвардія України координує діяльність сил та засобів правоохоронних органів, залучених до припинення зазначених протиправних дій. Організація діяльності Національної гвардії України з припинення масових заворушень, а також порядок її взаємодії під час виконання зазначеної функції з правоохоронними органами, іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування визначається Кабінетом Міністрів України.

У порядку та на підставах, визначених законами України та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, військовослужбовці Національної гвардії України можуть залучатися до участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки у складі національного персоналу або національного контингенту.

Національна гвардія України виконує покладені на неї завдання у взаємодії з правоохоронними органами, Збройними Силами України, Управлінням державної охорони України, іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями, органами місцевого самоврядування, органами прокуратури, органами державної влади, громадськими об'єднаннями та

релігійними організаціями, а також спільно з адміністрацією та режимними органами об'єктів, що охороняються, та населенням.

Діяльність Національної гвардії України ґрунтується на принципах верховенства права, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, позапартійності, безперервності, законності, відкритості для демократичного цивільного контролю, прозорості, відповідальності, централізованого керівництва та єдиноначальності.

У діяльності Національної гвардії України забороняється застосування тортур, катувань та інших жорстких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки та покарання.

Здійснюючи правоохоронну діяльність і взаємодіючи з правоохоронними органами, Національна гвардія більшою мірою, ніж Збройні сили України та інші військові формування, втручається у сферу прав і свобод людини і громадянина. Одним з визначальних принципів Воєнної організації держави є принцип дотримання прав і свобод людини та громадянина. Принцип дотримання прав і свобод людини та громадянина в діяльності Національної гвардії закріплений серед інших принципів у Законі України “Про Національну гвардію України”.

Дотримання як форма реалізації права означає утримання від вчинення дій, які перебувають під заборобою і розглядається як пасивна поведінка, на відміну, наприклад, від виконання прав, що вимагають активних дій.

Принцип поваги прав людини належить до прав на гідність. Зміст принципу дотримання прав людини та громадянина в діяльності Національної гвардії розкрито в положеннях Закону “Про Національну гвардію України”, а саме що обмеження прав і свобод військовослужбовцями Національної гвардії під час виконання службових обов'язків допустимо у межах, передбачених законодавством України.

З метою дотримання прав і свобод військовослужбовці Національної гвардії повинні чітко знати, коли, якими правовими актами, на який час і які саме права і свободи можуть бути обмежені.

Права і свободи людини та громадянина найістотніше обмежуються, коли військовослужбовці Національної гвардії застосовують фізичну силу, спеціальні засоби, зброю, бойову та спеціальну техніку. Це, передусім, стосується у права людини на життя й особисту (тілесну, фізичну) недоторканність. Загальні умови і межі застосування фізичної сили, спеціальних засобів, зброї, бойової та спеціальної техніки передбачені Законом “Про Національну гвардію України”.

До завдань з'єднань і військових частин оперативного призначення, спеціальних моторизованих з'єднань і військових частин входить участь спільно з правоохоронними органами у боротьбі зі злочинністю. На військові частини спеціального призначення покладаються завдання: участь у роззброєнні та ліквідації незаконних збройних формувань, організованих злочинних груп, у припиненні масових заворушень, що супроводжуються збройним насильством,

вилучення у населення зброї, що незаконно зберігається; участь в припиненні актів тероризму та в знешкодженні осіб, які захопили заручників.

Серед прав військовослужбовців Національної гвардії під час несення бойової служби, передбачених Законом України “Про Національну гвардію України”, можна виділити права, безпосередньо пов’язані із захистом прав і свобод людини та громадянина:

- припиняти злочини, адміністративні правопорушення та дії, що перешкоджають виконанню військовослужбовцями Національної гвардії службових обов’язків, вимагати від громадян дотримання громадського порядку;

- перевіряти у громадян документи, що посвідчують їхню особу, якщо є достатні підстави підозрювати їх у вчиненні злочину або адміністративного правопорушення;

- складати протоколи про адміністративні правопорушення та направляти їх до органу або посадовій особі, які уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення;

- здійснювати адміністративне затримання осіб, які вчинили адміністративне правопорушення, з передаванням затриманих у поліцію;

- вживати необхідних заходів щодо забезпечення схоронності слідів злочину до прибуття представників територіальних органів поліції;

- затримувати та доставляти в поліцію осіб, які вчинили злочин або адміністративне правопорушення або замах на їх вчинення, або з метою встановлення їх особи.

Військовослужбовці Національної гвардії здійснюють доставлення фізичної особи у відповідні приміщення для складання протоколу про адміністративні правопорушення, а не адміністративне затримання, яке полягає в короткочасному обмеженні свободи фізичної особи. Адміністративне затримання мають право здійснювати лише посадові особи, прямо зазначені в ст. 262 КУпАП, до переліку яких військовослужбовці Національної гвардії не входять. Строк адміністративного затримання, за загальним правилом, не повинен перевищувати три години (ст. 263 КУпАП), водночас доставлення необхідно здійснити в якомога коротший строк.

3. Особливості застосування примусових заходів в діяльності Державної прикордонної служби як правоохоронного органу спеціального призначення.

На Державну прикордонну службу України у відповідності до Закону України від 03.04.2003 р. «Про Державну прикордонну службу України» (надалі ДПС України) на ДПС України покладаються завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні.

Основними функціями Державної прикордонної служби України є:

- охорона державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах з метою недопущення незаконної зміни проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму;

- здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення;

- охорона суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та контроль за реалізацією прав і виконанням зобов'язань у цій зоні інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій;

- ведення розвідувальної, інформаційно-аналітичної та оперативно-розшукової діяльності в інтересах забезпечення захисту державного кордону України згідно із законами України "Про розвідувальні органи України" та "Про оперативно-розшукову діяльність" ;

- участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидія незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів;

- участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом, а також припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій, що порушили порядок перетинання державного кордону України;

- участь у здійсненні державної охорони місць постійного і тимчасового перебування Президента України та посадових осіб, визначених у Законі України "Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб" ;

- охорона закордонних дипломатичних установ України;

- координація діяльності військових формувань та відповідних правоохоронних органів, пов'язаної із захистом державного кордону України, а також діяльності державних органів, що здійснюють різні види контролю при перетинанні державного кордону України або беруть участь у забезпеченні режиму державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через державний кордон України.

Основними принципами діяльності Державної прикордонної служби України є:

- законність;
- повага і дотримання прав та свобод людини та громадянина;
- позапартійність;
- безперервність;

- поєднання гласних, негласних та конспіративних форм і методів діяльності;
 - єдиноначальність; колегіальність при розробці важливих рішень;
 - взаємодія з органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями при здійсненні покладених на Державну прикордонну службу України завдань;
- відкритість для демократичного цивільного контролю

Особливості тримання та охорони затриманих Державною прикордонною службою України мігрантів із нерегульованим статусом

Для виконання окремих завдань, Державна прикордонна служба України має право здійснювати адміністративне затримання осіб на підставах і на строки, визначені законами, у тому числі іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перетнули державний кордон України, стосовно яких прийнято в установленому порядку рішення про передачу їх прикордонним органам суміжної держави, на час, необхідний для такої передачі.

Інструкцію про Порядок тримання та затримання осіб в органах (підрозділах) охорони державного кордону затверджено Наказом МВС України від 30.03.2015 р. № 352. Тримання осіб затриманих в адміністративному порядку має відбуватися в спеціально обладнаних для цих цілей приміщеннях. Наразі в Україні існує 4 види закладів утримання мігрантів, які знаходяться під юрисдикцією Державної прикордонної служби України.: Пункти тимчасового тримання (ПТТ), Спеціальні приміщення (СП), Пункти тимчасового перебування (ПТП), Пункти тимчасового розміщення біженців (ПТР).

Пункти тимчасового тримання (ПТТ) та спеціальні приміщення (СП)

ПТТ - спеціально обладнаний комплекс приміщень для тримання правопорушників, затриманих в адміністративному порядку та за підозрою у вчиненні злочину на підставі рішення слідчого у порядку передбаченому Кримінально-процесуальним кодексом України.

СП – спеціально обладнане приміщення для тримання правопорушників, затриманих в адміністративному порядку.

ПТТ створюються, як правило, у місцях дислокації органів Державної прикордонної служби України, СП створюються в місцях дислокації підрозділів охорони державного кордону.

Основне завдання - тримання та охорона затриманих осіб за рішенням Адміністрації Державної прикордонної служби України. Діяльність ПТТ будується на суворому дотриманні Конституції України, вимог Загальної Декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Конвенції про захист прав і основних свобод людини, Конвенції ООН про статус біженців, інших міжнародних норм та стандартів поведіння із затриманими особами та інших актів законодавства України. Відповідальність за дотримання законності в ПТТ несе начальник органу Державної прикордонної служби. Контроль за функціонуванням ПТТ здійснюється уповноваженим

структурним підрозділом Адміністрації Державної прикордонної служби України. Нагляд за дотриманням законності в ПТТ (СП) здійснюється органами прокуратури України.

Обладнання пунктів тимчасового тримання та спецприміщень

ПТТ розміщуються в окремих будівлях, а якщо це неможливо, то в приміщеннях, повністю ізольованих від інших будівель та приміщень. Вхід у ПТТ здійснюється через контрольний-пропускний пункт (КПП). Відчинення дверей здійснюється старшим зміни охорони. Прогулянковий майданчик, який знаходиться на території ПТТ огорожується суцільним, без будь-яких виступів, цегляним або залізобетонним парканом заввишки не менше 2 метрів, над яким укріплюється металева арматурна решітка, яка по периметру обварюється металевим кутом і міцно кріпиться до паркану. У всіх камерах, коридорах та інших приміщеннях між віконними рамами встановлюються металеві ґрати. А віконні отвори зсередини мають бути захищені металевою сіткою і зсередини та ззовні армованим склом.

У кожній камері (спеціальному приміщенні) вивішуються розпорядок дня і календар, а також правила внутрішнього розпорядку. У місцях тримання затриманих поміщаються особи, які:

- затримані згідно зі статтею 106 КПК України за підозрою у вчиненні злочину, - до трьох діб;

- затримані в адміністративному порядку, - до трьох діб з письмовим повідомленням про це прокурора протягом двадцяти чотирьох годин з моменту затримання або на строк до десяти діб з санкції прокурора, якщо правопорушники не мають документів, що посвідчують їх особу, у тому числі іноземці та особи без громадянства, які незаконно перетнули державний кордон України і стосовно яких прийнято в установленому порядку рішення про передавання їх прикордонним органам суміжної держави на час, необхідний для такого передавання. Підготовкою матеріалів для продовження термінів тримання та у потрібних випадках, отриманням санкції прокурора для цього займаються підрозділи дізнання органів Державної прикордонної служби;

- затримані згідно з дорученнями правоохоронних органів України в пунктах пропуску через державний кордон та розшуковуються за підозрою у вчиненні злочину, переховуються від органів дізнання, слідства та суду, ухиляються від відбуття кримінального покарання та в інших випадках, передбачених законодавством України - до передавання затриманої особи ініціатору доручення або визначеному в дорученні органу державної влади, але не більш як 3 доби.

У нормативних документах, зокрема Наказ Адміністрації ДПС України від 30.06.2004 р. №494 «Про затвердження Інструкції про порядок тримання осіб, затриманих органами Державної прикордонної служби України в адміністративному порядку за порушення законодавства про державний кордон України і за підозрою у вчиненні злочину» передбачений граничний термін

тримання - 10 діб. Після його закінчення мігрантів із неврегульованим статусом необхідно доправляти до пункту тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства.

Приймання до ПТТ здійснюється на підставі: рішення суду про затримання; протоколу затримання підозрюваного відповідно до статті 106 КПК України, який повинен відповідати вимогам, передбаченим чинним законодавством; протоколу про адміністративне затримання.

Під час приймання до ПТТ (СП) затриманим під підпис надається письмова інформація про їх права зрозумілою для особи мовою (включаючи право шукати притулку або статусу біженця) і обов'язки та правила внутрішнього розпорядку в ПТТ (СП), які розробляються і затверджуються в органах Державної прикордонної служби. У якості інформації можуть використовуватись буклети та дайджести міжнародних та правозахисних організацій з питань правового статусу біженців.

Перед поміщенням у ПТТ (СП) затримані особи, що вчинили злочин у порядку, передбаченому КПК України, підлягають особистому обшуку (затримані в адміністративному порядку - особистому огляду), а речі, які є при них, - догляду.

Затримані перед поміщенням у ПТТ підлягають медичному огляду та санітарній обробці. Облік затриманих ведеться в журналі реєстрації прибуття і вибуття затриманих осіб черговим зміни охорони ПТТ і щодня перевіряється начальником ПТТ з відповідними відмітками про результати перевірки. Порядок ведення зазначеного журналу реєстрації затриманих у СП перевіряє начальник підрозділу щодня за наявності затриманих.

Затримані розміщуються в ПТТ з дотриманням таких вимог ізоляції:

- чоловіки окремо від жінок;
- особи, затримані в адміністративному порядку та затримані за підозрою у вчиненні злочину, - окремо;
- сім'ї або одинокі батьки з дітьми розміщуються окремо від інших (у разі спроможності ПТТ);
- діти розлучені з сім'єю окремо від дорослих;
- особи, затримані за підозрою у вчиненні злочину за однією і тією справою, а також затримані в адміністративному порядку за групове правопорушення, за письмовою вказівкою особи, яка провадить дізнання, або прокурора, - окремо один від одного;
- іноземці та особи без громадянства - окремо від інших осіб, а капітани (шкіпери) суден, їх власники, а також начальники лову - окремо один від одного та від інших членів даної команди за рішенням начальника органу Державної прикордонної служби України або начальника штабу цього органу;

– за письмовою вказівкою особи, яка провадить дізнання або прокурора, затримані за підозрою у вчиненні злочину можуть триматися окремо й на інших підставах.

Жінки можуть прийматися в ПТТ з дітьми у віці до 15 років.

Забороняється приймати в ПТТ (тримати у СП): заарештованих у дисциплінарному порядку військовослужбовців; військовослужбовців і працівників за трудовим договором частин, підозрюваних у вчиненні суспільно небезпечних дій, які містять ознаки злочинів, не пов'язаних з незаконним перетинанням кордону.

Новоприбулому затриманому начальник ПТТ (старший зміни охорони ПТТ) надає індивідуальне спальне місце (металеве або дерев'яне ліжко, прикріплене до підлоги). Затримані носять свій одяг і взуття. Особам, які не мають необхідного за сезоном одягу, додатково за розпорядженням начальника органу Державної прикордонної служби України може видаватись військове обмундирування без погонів та знаків розрізнення, строк ношення якого закінчився, або одяг, наданий благодійними організаціями.

Затримані забезпечуються триразовим гарячим харчуванням, яке відповідає культурним традиціям іноземців (у разі спроможності органів Державної прикордонної служби) згідно із затвердженими нормами. Затриманим особам згідно з опрацьованим начальником ПТТ і затвердженим начальником органу Державної прикордонної служби України розпорядком дня (але не менше ніж 2 години у світлий час доби) надається право на прогулянки, які здійснюються на прогулянковому майданчику ПТТ. Прогулянки проводяться, як правило, покамерно. Якщо на прогулянку виводиться одночасно більше 3 осіб, то до спостереження за ними та їх охорони залучається не менше 2 інспекторів, з яких один призначається старшим. Проведення прогулянок обліковується в журналі обліку прогулянок осіб, яких тримають у місці тримання.

До і після виведення затриманих на прогулянковий майданчик, приміщення і маршрут руху по ПТТ (камери - під час відсутності в них затриманих) ретельно оглядаються старшими інспекторами (інспекторами). Про виявлення записок, предметів, написів, знаків та інших позначок начальник зміни охорони (інспектор) доповідає начальнику ПТТ, який після з'ясування обставин і встановлення осіб, які порушили правила внутрішнього розпорядку, доповідає про це рапортом начальникові органу Державної прикордонної служби України. Заборонені предмети вилучаються за актом, який підписують начальник ПТТ, начальник зміни охорони та особа, у якої вони вилучені.

Миття затриманих проводиться не менше одного разу на тиждень в окремих душових, про що зазначається в санітарному журналі. Дезінфекція одягу затриманих осіб у період їх тримання проводиться за медичними показаннями (вказівкою) медпрацівника, який обслуговує ПТТ.

Медичне обслуговування затриманих, у тому числі забезпечення медикаментами для надання невідкладної допомоги, здійснюється медичним

працівником служби охорони здоров'я органу Державної прикордонної служби. Медичний огляд затриманих проводиться медичним працівником у кімнаті проведення медичних оглядів у присутності старшого зміни охорони або начальника ПТТ. Затримані жінки оглядаються у присутності жінок-військовослужбовців. Усі заходи обліковуються в санітарному журналі.

Книгами, газетами, журналами та іншими друкованими виданнями затримані забезпечуються з бібліотеки органів Державної прикордонної служби України. Вони видаються старшим зміни охорони в камери після підйому і вилучаються перед відбоєм. Іноземці за можливості забезпечуються газетами, журналами та іншими виданнями на відповідних іноземних мовах, виданими в Україні.

Затриманим дозволяється відправляти та отримувати листи та посилки, контактувати та одержувати побачення з представниками органів міграційної служби України, громадських організацій, юридичних консультацій, Управління Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців (далі - УВКБ ООН) в Україні та інших агенцій системи ООН або міжнародних організацій, проводити релігійні служіння та обряди у час, передбачений правилами внутрішнього розпорядку.

Затримані особи звільняються і вибувають з місць тримання у зв'язку із:

- закінченням термінів адміністративного затримання;
- закінченням термінів затримання особи підозрюваної у вчиненні злочину;
- передаванням до органу міграційної служби України;
- передаванням до інших правоохоронних органів;
- прийняттям правового рішення за фактом правопорушення;
- поміщенням у медичні установи МОЗ України.

Затримані особи вважаються вибулими також у зв'язку зі смертю.

Затримані мають право звертатися зі скаргами, заявами та листами в державні органи, громадські організації та до посадових осіб, а також до Європейського суду з прав людини.

Для охорони затриманих осіб виставляється зміна охорони ПТТ (озброєні спеціальними засобами фізичного впливу): старший зміни, зовнішня і внутрішня охорона.

Особовий склад зміни охорони ПТТ (старші інспектори, інспектори) несе службу у повсякденних умовах зі спеціальними засобами активної оборони (гумовий кийок, наручники, газовий балончик).

Затримані особи виводяться з камер: для давання пояснень, проведення дізнання, слідчих дій або проведення інтерв'ю та інших заходів, що передбачені Законом України "Про біженців"; для ранкового і вечірнього туалету, справляння природних потреб, для прогулянок; для прибирання приміщень і території ПТТ, проведення особистого обшуку (особистого огляду), медичного огляду та санітарної обробки; для передавання конвою або для звільнення з-під варти.

Під час виведення затриманих до них може бути застосовано зв'язування рук або наручники. За межі органу Державної прикордонної служби України затримані конвоюються тільки у світлий час доби на автомашинах.

До затриманих можуть бути застосовані засоби фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальна зброя для припинення фізичного опору, насильницьких дій, безчинств, протидії законним вимогам посадових осіб ПТТ, якщо інші засоби не забезпечили виконання покладених на зміну охорони обов'язків. У разі неможливості уникнути застосування заходів впливу вони не повинні перевищувати заходи, необхідної для виконання покладених на зміну охорони ПТТ обов'язків, і мають завдавати як найменшої шкоди здоров'ю правопорушників. У разі потреби зміна охорони ПТТ зобов'язана негайно надати допомогу потерпілим. Застосуванню фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї, якщо дозволяють обставини, мають передувати попередження про намір їх використання. Без попередження засоби фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальна зброя застосовуються, якщо виникла безпосередня загроза життю або здоров'ю громадян, посадовим особам і зміні охорони ПТТ. Забороняється застосовувати засоби фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю до жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності і неповнолітніх, крім випадків вчинення ними групового нападу, який загрожує життю й триманню затриманих чи інших осіб, або збройного нападу чи збройного опору. Вид спеціального засобу, час початку та інтенсивність його застосування визначаються з урахуванням обставин, що склалися, характеру правопорушення і особи правопорушника.

Усі особи, щодо яких були застосовані засоби фізичного впливу, спеціальні засоби або вогнепальна зброя, підлягають обов'язковому медичному огляду. Про всі випадки застосування засобів фізичного впливу або спеціальних засобів, а також у випадках застосування вогнепальної зброї, негайно в письмовій формі повідомляють прокурора. Про всі перевірки ПТТ(СП) посадові особи роблять запис у журналі обліку перевірок ПТТ і СП керівництвом органів Державної прикордонної служби та представниками прокуратури. Відвідання і перевірки ПТТ також здійснюються уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, а інспектування - делегаціями Європейського Комітету проти тортур (ЄКПТ).

4. Забезпечення прав людини в діяльності Служби безпеки України в контексті концепції розвитку сектору безпеки і оборони України.

Після проголошення 24 серпня 1991 року незалежності України одразу постало питання про ліквідацію в республіці радянської системи органів державної безпеки і створення нових державних інституцій, покликаних захистити її суверенітет та вирішувати інші завдання у сфері забезпечення національної безпеки. Одним із перших кроків на цьому шляху стало створення

комісії з розроблення Концепції органів державної безпеки України. Враховуючи її напрацювання, а також роботу Комісії Верховної Ради по реорганізації органів державної безпеки, 20 вересня 1991 року парламент ухвалив постанову "Про створення Служби національної безпеки України" (СНБ України). Діяльність особового складу СНБ України спрямовувалась на вирішення найважливіших питань державної безпеки й інформаційно-аналітичного забезпечення керівництва країни. 25 березня 1992 року Верховна Рада прийняла Закон "Про Службу безпеки України, у відповідності до ч.1 ст.1 якого, Служба безпеки України – державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України». Державна безпека – це складова національної безпеки., головним об'єктом якої, відповідно до ст. 3 Закону України «Про основи національної безпеки України», є права й свободи людини і громадянина. Головним завданням Служби безпеки України у сфері забезпечення прав людини, відповідно до ст. 2 Закону України "Про Службу безпеки України", є захист прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій та осіб. Служба безпеки України здійснює загально захисну діяльність, тобто захищає всі права, всіх індивідів, і конкретно захисну діяльність – захищає конкретні права конкретних індивідів як у порядку виконання законодавчих обов'язків, так і за особистими зверненнями громадян до Служби безпеки.

Чинним законодавством України визначено, що діяльність Служби безпеки України має здійснюватися на основі принципів:

- законності;
- поваги і дотримання прав та свобод людини і громадянина;
- позапартійності;
- безперервності;
- конспірації, поєднання гласних та негласних форм і методів діяльності;
- комплексного використання правових, профілактичних та організаційних заходів;
- адекватності заходів щодо захисту державної безпеки реальним і потенційним загрозам;
- взаємодії з органами державної влади України, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами;
- підконтрольності та підзвітності відповідним органам державної влади в межах, передбачених законом.

Використання Служби безпеки України в партійних, групових чи особистих інтересах не допускається. Діяльність партій, рухів та інших громадських об'єднань, що мають політичні цілі, в Службі безпеки України забороняється.

Служба безпеки України інформує про свою діяльність через засоби масової інформації, шляхом надання відповідей на запити на доступ до публічної

інформації та в інших формах у визначеному законодавством порядку. Постійний контроль за діяльністю Служби безпеки України, дотриманням нею законодавства здійснюється Верховною Радою України, Президентом України та уповноваженими ним державними органами.

Про особливу важливість для СБУ прав і свобод особи свідчить те, що ст. 3 Закону України від 25.03.1992 р. «Про Службу безпеки України» проголошує одним із принципів діяльності СБУ повагу до прав і гідності особи. Цей принцип деталізований у ст. 5 Закону:

1. Діяльність Служби безпеки України здійснюється на основі дотримання прав і свобод людини. Органи і співробітники Служби безпеки України повинні поважати гідність людини і виявляти до неї гуманне ставлення, не допускати розголошення відомостей про особисте життя людини. У виняткових випадках з метою припинення та розкриття державних злочинів окремі права та свободи особи можуть бути тимчасово обмежені у порядку і межах, визначених Конституцією та законами України.

2. Неправомірне обмеження законних прав та свобод людини є неприпустимим і тягне за собою відповідальність згідно законодавством.

3. Орган Служби безпеки України у разі порушення його співробітниками при виконанні службових обов'язків прав чи свобод людини повинен вжити заходів до поновлення цих прав та свобод, відшкодування заподіяної моральної і матеріальної шкоди, притягнення винних до відповідальності.

4. Служба безпеки України на вимогу громадян України у місячний строк зобов'язана дати їм письмові пояснення з приводу обмеження їх прав чи свобод. Такі особи мають право оскаржити до суду неправомірні дії посадових (службових) осіб та органів Служби безпеки України.

Служба безпеки України - це державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України і підпорядкований Президенту України. В оперативно-службовій діяльності Служба безпеки України дотримується принципів поєднання єдиноначальності і колегіальності, гласності і конспірації.

У відповідності до ст. 19 Закону України «Про національну безпеку України» Служба безпеки України є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку, здійснюючи з неухильним дотриманням прав і свобод людини і громадянина:

- 1) протидію розвідувально-підривної діяльності проти України;
- 2) боротьбу з тероризмом;
- 3) контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури;
- 4) охорону державної таємниці.

Рекомендована література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>.
2. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text>
3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
4. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1992. № 27. Ст. 82.
5. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12/card2#Card>
6. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#n8>
7. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. // Офіційний вісник України. 2014. № 87. Ст. 2471.
8. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>.
9. Інструкція про порядок тримання та затримання осіб в органах (підрозділах) охорони державного кордону: Наказ МВС України від 30.03.2015 р. № 352. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0462-15#Text>